Een poëtica van stoepkrijt

Lang, lang, lang geleden, of in de tijdspannes waarin Irene Vallejo denkt gistermiddag, maar in werkelijkheid, als u het echt wilt weten, vijftien jaar geleden, werkte ik voor de mooie universiteit die deze lezing vanmiddag mede-organiseert. Ik was de enige binnen die enorme instelling met mijn functie, de enige overlap met andere functies was dat ook ik, na enig zeuren, een kerstpakket kreeg. Ik was de huisdichter. Als huisdichter werd ik geacht in gedichten op gebeurtenissen binnen de universiteit te reageren. Zo schreef ik een vlammend protestvers tegen de langstudeerboete en maakte in een bijzin de vertrekkend rector uit voor alcoholist. Ook werd ik geacht om poëtische activiteiten te ontplooien. Dat nam ik, als twintigjarige die speciaal Nederlands was gaan studeren om dichter te worden, heel serieus. Voor de rest nam niemand binnen de universiteit dat serieus, niemand had de moeite genomen om te omschrijven wat die poëtische activiteiten ongeveer moesten zijn of bereiken, ik kreeg een budget van tweehonderd euro en niemand stelde de vraag wat ik met dat geld ging doen. Ik had dat, voor mij in die tijd enorme bedrag, makkelijk achterover kunnen drukken, maar dat deed ik niet, ik kocht er stoepkrijt van.

Voor 200 euro aan stoepkrijt is een boel stoepkrijt, in 2011 een winkelwagen vol stoepkrijt. Met die ongevraagd geleende winkelwagen, het stoepkrijt én alle dichtbundels die ik bezat, toog ik op de avond van 2 op 3 juni 2011 naar het plein van het Harmoniecomplex. Daar had ik al mijn vrienden en bekenden uitgenodigd, er kwamen er uiteindelijk zo'n zeventig opdagen. Ik gaf ze allemaal een doos stoepkrijt en een dichtbundel. De opdracht was heel simpel. Zet de hele stad vol poëzie.

Ik had mazzel, het was bloedheet die nacht. De volgende ochtend werd Groningen wakker met overal gedichten en flarden van gedichten. Een stuk van Jules Deelder op de trappen van de Korenbeurs, een fragment van Sapfo op de stenen van de Westerhaven. Een gedicht van Leo Vroman tussen de fietsen voor het Academiegebouw, Dante op het Zuiderdiep, Apollinaire op de opgang van VERA, en de zin *Do I dare to eat a peach* van Eliot in onvaste, roze blokletters op een muur in de Uurwerkersgang. Die laatste zin bleef er nog een tijdje staan, die was gekalkt onder een afdakje, de rest sneuvelde na een week. Toen begon het te regenen.

Als ik dan iemand hoor vertellen dat schrijven de dijk is die de vergetelheid en de vernietiging op afstand houdt, dat schrift er is om ons veel te fladderige geheugen vast te spijkeren op stukken hout, klei, metaal, steen, plant of leer, dat boeken en perkamentrollen en überhaupt die vreemde formaties van zwarte stokjes en kringeltjes er samen voor zorgen dat onze ontdekkingen en gevoelens bestendigd worden, vastgelegd worden, aan de ketting worden gelegd in een kalme baai te midden van de chaos, dan denk ik, ja, dat is misschien wel zo, maar als je het zo stelt wordt schrijven wel erg onbeweeglijk en saai. Het ontkent het speelse en vrolijke en vooral heerlijk onzinnige van die avond waar tientallen aangeschoten studenten met stoepkrijt gedichten op de stoep kalkten. Bibberige gedachten en gevoelens die er eventjes waren en daarna ontzettend niet meer.

Richard Brautigan was dichter. Hij groeide op in een zeer arm gezin in het Noordwesten van de Verenigde Staten. Hij werd opgesloten in het gesticht nadat hij een steen door de ruit van het politiebureau had gegooid omdat hij dacht dat als hij werd opgepakt hij waarschijnlijk ook iets te eten zou krijgen. En in dat gesticht kreeg hij iets te eten, maar ook elektroshocktherapie, dus toen hij eenmaal weer vrijgelaten werd wist hij niet hoe snel hij uit dat kleine stadje in Noordwest-Amerika moest verdwijnen. Wat volgde was een zwervend bestaan. Hoewel Richard Brautigans boeken en bundels in de miljoenen verkochten, kocht hij geen groot huis, maar reisde hij het grootste deel van zijn leven met een tentje en hengel langs de mooiste forellenbeken van Amerika. Hij werd de grote held van de hippiegeneratie, maar ook weer vergeten toen de flower-powertijd voorbij was. Uiteindelijk schoot hij zich in 1984 door zijn hoofd, pas een maand later werd zijn lichaam gevonden. Er eventjes zijn en daarna ontzettend niet meer.

In 1968 maakte Richard Brautigan een verzameling gedichten, waarvan er niet miljoenen werden gedrukt, maar slechts zesduizend. Dat boekje heette *Please plant this book*. Het was gratis, bestond uit acht gedichten, gedrukt op acht zakjes met bloemenzaden erin. De bedoeling was dat mensen die zaden met zakjes en al zouden planten. Helaas snapte een of andere sufferd het concept niet helemaal, waardoor je de gedichten en de zakjes nu nog op het internet kunt bekijken, maar als alles goed was gegaan was het enige wat nog van dit gedeelte van het oeuvre van Richard Brautigan zou resten, bloemen geweest.

Ik vind dat punk. Ik vind dat poëtisch. Ik vind het prikkelend om bij elke bloem in de middenberm van de A7 richting Groningen te bedenken dat dat wel eens een verre nazaat van het werk van een dode Amerikaan zou kunnen zijn. En als ik dat bedenk, dan is het zo, het is vrijwel onmogelijk om mijn ongelijk te bewijzen. We bevinden ons hier op het gebied van de poëzie, niet dat van de exacte wetenschap.

Fulvia, Accia, Pilia en Clodia. Octavia Minor, Julia Drusilla, Hostia en Perilla. Irene Vallejo noemt in haar fantastische boek *Papyrus* de namen van Romeinse schrijfsters en dichteressen waar we slechts enkele snippers van kennen. Dat vinden veel mensen jammer, en dat begrijp ik best, maar het weinige wat er van hun werk over is, intrigeert mij meer dan de boeken van Ovidius, Lucianus en Plinius waar ik mijn hele middelbareschooltijd mee doodgegooid werd. Ik kan even makkelijk, misschien zelfs makkelijker, wegdromen bij de gaten in de fragmenten van Sapfo, als dat ik dat bij de daadwerkelijke fragmenten kan. En als ik weer eens lees over de verkoolde bibliotheek van Herculaneum, de honderden verbrande boekrollen die archeologen daar vonden en waar boekwetenschappers al sinds 1752 aan pulken in de hoop een verloren gewaande Aristoteles te vinden, hoe ze nu AI willen inzetten om die rollen te ontsluiten, dan denk ik: zolang je ervan af blijft, staat er een verloren gewaande Aristoteles op.

Classici vinden dat geen leuk grapje. Classici en archeologen en ook belastinginspecteurs hebben weinig op met de poëtische zeggingskracht van een geheim.

Begrijp mij niet verkeerd, ook ik ben verliefd op boeken die je daadwerkelijk kunt lezen. Ik heb het even voor u opgemeten en ik heb genoeg boeken in huis om met gemak van mijn

kruin tot dit kerkplafond te komen en weer terug. Weten wat anderen in het verleden gedacht en geschreven hebben, is essentieel als je ooit iets nieuws wilt schrijven, of iets nieuws wilt bedenken. En als je dan iets nieuws hebt bedacht, stop het dan in een boek, dan kun je van de royalties een boterham kopen. Maar wat maar weinig schrijvers doen of deden is iets nieuws verzinnen op het vlak van de manier waarop hun nieuwe ideeën verspreid worden. Dat snap ik ook wel, als je je niet committeert aan de gangbare manieren waarop geschreven taal verspreid wordt, verdien je er maar moeilijk een boterham mee, en trouwens ook weinig literaire roem. Zelfs Brautigan deed zijn poëzie niet in die zadenzakjes omdat hij vragen wilde stellen bij het medium boek, hij deed dat vooral omdat hij als ware hippie vragen wilde stellen over het eigenaarschap van een tekst (gedichten zijn van iedereen, net als de bloemen). Waarom zou hij ook vragen stellen bij *het boek,* want in de jaren zestig van de twintigste eeuw was *het boek* even succesvol, perfect en als drager neutraal als dat hij dat in zoveel eeuwen daarvoor was geweest. En nu komen we op een belangrijk punt, want: dat is niet meer zo.

Ik durf er mijn hand voor in het vuur te steken dat iedereen in deze zaal, bewust of onbewust, minstens één keer in zijn, haar of diens leven woorden heeft gelezen die geschreven waren door tekst-generatieve AI. Studenten schrijven er hun papers mee, kunstenaars schrijven er hun subsidievoorstellen mee, bedrijven schrijven er, nou ja, praktisch alles mee en je kunt Google niet meer openen of je krijgt AI-teksten door je strot geduwd. Hele volksstammen laten zich elk wissewasje door AI uitleggen terwijl ze weten dat chatbots leunen op vervuilende datacentra vol gestolen data. Large language models worden getraind met elk snippertje taal dat er maar te vinden is, zonder eerst te vragen of dat snippertje toevallig van iemand is. Internetfora, blogs van twintig jaar geleden, en ja, ook boeken. Digitale boeken, maar ook fysieke boeken. Boeken van voor 2022, dus voordat tekstgeneratieve AI gemeengoed werd, zijn daarbij zelfs favoriet, omdat AI-ontwikkelaars dan zeker weten dat ze ‘schone’ data (data die sowieso niet geschreven is door een andere computerprogramma) aan hun Large Language Model voeren. AI-ontwikkelaars kopen in bulk de voorraden van antiquariaten op, halen vervolgens met grote snijmachines de ruggen van die boeken eraf om de pagina’s met razendsnelle scanners te digitaliseren en aan AI te voeren. Daarna worden kaften en pagina’s tot pulp vermalen. In interne stukken van AI-bedrijf Anthropic die bij een rechtszaak tegen deze praktijken kwamen bovendrijven, werden het opkopen en invoeren van fysieke boeken omschreven als ‘an effort to destructively scan all the books in the world’.

En voor de lieve naïevelingen die nu denken: ‘*All the books in the world*, het doet mij denken aan die bibliotheek van Alexandrië waarover ik las in dat mooie boek van Irene Vallejo. Daar probeerden ze toch ook alle boeken van de wereld op één plek samen te brengen en dat is toch een hartstikke nobel streven?’ Maar die bibliotheek in Alexandrië werd opgericht met als doel de geleerden in Alexandrië op de nieuwste en beste ideeën te brengen. Er was op een zeker moment zelfs een openbare bibliotheek, waardoor ook Jan met de Alexandrijnse Pet schrijver kon worden. De collectie die nu aan AI gevoerd wordt is daar niet voor. Tekstgeneratieve AI krijgt geen nieuwe ideeën, tekstgeneratieve AI benadert het meest voorspelbare, de middelmaat van de middelmaat. AI zorgt voor banenverlies onder schrijvers, niet voor nieuwe schrijvers. Dat dat is waarvoor mijn boeken, mijn gedichten en verhalen, nu gebruikt worden, dat doet mijn schrijvershart

pijn. En het is wat kort door de bocht om het zo te stellen, maar met elk boek dat ik schrijf draag ik daar toch aan bij.

En ik kan daar weinig aan doen. Ik kan nergens een vakje aanvinken dat ik niet wil dat mijn boeken in een AI-trainingsdataset terecht komen. Ik kan niet naar Anthropic of OpenAI bellen om te zeggen dat hun chatbots met hun tengels van mijn stijl af moeten blijven. Ik weet niet zeker of fysieke exemplaren van mijn boeken in de snijmachines terecht zijn gekomen, maar dankzij onderzoek van The Atlantic weet ik wel dat digitale exemplaren van mijn boeken door Meta zijn gestolen. Hoewel ik dat weet, en Meta weet dat dat diefstal was, is er geen enkele mogelijkheid om compensatie te krijgen, geen enkele garantie dat het in de toekomst niet nog een keer gebeurt. Ik zou kunnen besluiten geen boeken meer te publiceren, maar dan zou ik aan de bedelstaf raken, en als alle schrijvers dat zouden doen, dan speelt dat de AI-schrijver alleen maar in de kaart. Dus het enige wat mij nog rest is mijn mond erover opentrekken, in de hoop dat machtigere mensen dan ik AI-ontwikkeling beter gaan reguleren. Dat, en een poëtische daad stellen.

Dus wat ik nu ga doen is een gedicht voorlezen dat ik speciaal voor deze gelegenheid geschreven heb. Op dit papiertje, en het gedicht bestaat ook alleen op dit papiertje en nergens anders. Ik zal het hier in deze kerk voorlezen en vervolgens nooit meer. Omdat ik niet zeker weet of de ontwikkeling van Large Language Models beperkt blijft tot geschreven taal en omdat deze lezing wordt opgenomen, zal ik dat niet door de microfoon doen. Sterker nog, om te voorkomen dat de microfoon het gedicht toch per ongeluk oppikt wil ik een vrijwilliger vragen om *De Herdertjes Lagen bij Nachten* in de buurt van de microfoon te neuriën.

Maar, het gedicht zal niet verloren gaan, het zal voortleven in jullie hoofden, zelfs als je geen Nederlands spreekt en alleen een paar van de klanken onthoudt. En dat is natuurlijk het ding met al die teksten die in de loop der tijd er heel even ontzettend en daarna niet meer waren. Die zijn er stiekem nog steeds. Die stoepkrijtgedichten, die bloemen van Brautigan en zelfs de verloren snippers van Sapfo hebben hun sporen achtergelaten en zijn als een hele verre echo nog steeds aanwezig, als spul om over te mijmeren ook al ken je de inhoud niet. Je kunt over ze fantaseren en ja, voor ons is dat wat waard. Voor tekstgeneratieve AI is dat niets waard. Zoals een hap nemen van de wind voor sommigen niets, en voor anderen prachtig is.

Na de voordracht zal ik het gedicht trouwens opeten.